

TÜRK KADINININ SİYASİ HAKLARI KAZANMA SÜRECİ*

The Process Where Turkish Women Earned Political Rights

Belkıs KONAN**

ÖZET

Kadınların erkeklerle eşit haklara kavuşması uzun bir evrim sürecinde olmuştur. 20. yüzyıla gelinceye kadar kadınların siyasal ve toplumsal hayattaki rolleri kapalı ve sınırlıdır. Kadınların, toplumun kendisine biçtiği ev hanımlığı, annelik rolleri dışında kamusal hayata girerek siyasi hakları kazanması ancak demokrasi, insan hakları, eşitlik kavramlarının gelişmesi sonucunda ve bunların doğal bir uzantısı olarak gerçekleşmiştir. OrtaAsya Türk Devletlerinde kadınlar geniş ölçüde siyasi haklara sahipti. İslamiyetin kabulü ile birlikte Türk kadını siyasi hakları kullanma açısından bazı sınırlamalara tabi oldu. Özellikle Osmanlı Devletinde Tanzimat fermanının ilanına kadar olan süreçte

* Bu makale metninin bir bölümü 9 Aralık 2010 tarihinde Kadın ve Gençlik Platformu Derneğinin düzenlediği “Politikada Kadın” konulu panelde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (bkonan@law.ankara.edu.tr).

İslam hukuku kurallarının dar anlamda yorumlanması sonucunda kadınlar bu haktan yoksun olmuşlardı. Meşrutiyet döneminde kurulan bazı kadın dernekleri ve basın sayesinde Osmanlı kadını genel anlamda kadın haklarını arama yoluna gitmiş ve bunun uzantısı olarak da siyasi hak talebini dile getirmeye başlamıştır. Ancak Türk kadınının gerçek anlamda siyasi hakları kazanması Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan kanunlarla gerçekleşmiştir.

Anahtar Sözcükler: Siyasal hak, Siyasi katılım, Kadın hakları, Osmanlı Hukuku, Hukuk Tarihi

ABSTRACT

Attaining rights for women equal to those of men has been a long process of evolution. Until the 20th Century, the role of women in political and social life was restraint and limited. Winning rights for women to enter public life, other than in the roles of mother and housewife, were valued by the community only as the natural extension of the development of the concepts of democracy, human rights, and equality. In central Asian Turkish states, women had a great deal of rights. With the adoption of Islam, Turkish women were somewhat restricted in the exercise of these rights. Especially in the Ottoman Empire, until the Tanzimat era, the strict interpretation of Islamic rules prevented women from using these rights. Due to the foundation of some women's associations in the Constitutional era and the attention of the press, Ottoman women started to ask for their rights and, as an extension to this, claimed their political rights. The full attainment of political rights for Turkish women was not accomplished until the declaration of the Republic.

Keywords: Political Rights, Political Participation, Women Rights, Ottoman Law, History of Law

I-Genel Olarak Kadın Haklarının Gelişimi:

Modern toplumlarda gündelik hayatın kamusal alan ve özel alan şeklinde ortaya çıkan ayrımı kadınları ve erkekleri sahip oldukları hak ve yükümlülükler açısından da farklılaştırmaktadır. 18. Yüzyılda başlayan 19 yüzyılda ivme kazanan kadın hareketleri dünya genelinde Anayasacılık hareketleri ile birleşince Avrupada 3k¹ olarak ifade edilen (Kirche, Küche, kinder) üçlemesinin dışında kadınların sosyal hayatta varlığı sağlanmıştır. Kadınların öncelikle seçme ve seçilme hakkına sahip olması ile başlayan siyasi hak kazanımı aslında siyasi katılımın sağlanması ve bunun sonucunda demokrasi ve eşitliğin gerçekleşmesinde büyük önem taşır Eski toplumlarda kadının durumu erkeğin hukuki durumundan aşağı bir statüdeydi. Eski Hind Hukukuna baktığımızda kadının neredeyse hiçbir hakka sahip olmadığını görüyoruz. Bunun nedeni ise kadının kötü bir kavram olarak algılanmasıydı. Onlara göre kadın kasırgadan, yılanadan hatta ölümden bile kötü bir yaratıktı. Hatta Buda, kadınları önceleri budizme bile kabul etmemişti. Hitit ve Sümerlerde evde baba egemen olsa da Hintlilerde olduğu kadın kötü bir yaratık olarak görülmemişti. Sadece sosyal ve medeni yaşamda hakları kısıtlanıyordu.²

Avrupa'da Hıristiyanlıktan önce kadın hakları konusunda kayda değer bir durum yoktu. Genellikle ilkel toplumlarda olduğu gibi kadının statüsü erkeğin statüsünden aşağı bir biçimde şekillenmişti. Ama yine de kadınların boşanma, mülk edinme miras hakları sınırlı da olsa vardı. Hıristiyanlık da, kadın hakları konusunda büyük bir değişim getirmemiştir. Şöyle ki, bu kutsal dinde yediği elma ile insanın cennetten kovulmasına neden olan kadın cezalandırılmalı, daha doğrusu günahının bedelini ödemelidir. Bu da kadının toplumsal hayattan çekilerek eve kapanmasını gerekli kılmıştır.

Ortaçağ Avrupasında kadın, insandan çok, erkeğin istediği zaman dövüp her türlü eziyet yapabileceği, en ağır cezalara çarptırılacak bir

¹ 3K olarak bilinen kavram Almandan gelip "kilise, mutfak ve çocuk" anlamına gelen "*kirche, küche ve kinder*" kelimelerini ifade etmektedir.

² Cin, s. 49.

obje olarak algılanmış. Kilise ve hukuk bu duruma seyirci kalırken çoğu zamanda bu adaletsizliği doğal ve gerekli görmüştür. Öyle ki, ortaçağ Avrupasında, kocasının attığı tekme sonucu çocuğunu düşüren bir kadın sırf çocuğunu düşürdüğü için yakılarak öldürülüyordu.³

Kadının din ve feodalitenin kendisi için çizdiği kaderin dışına çıkma isteği ilk olarak Rönesans hareketi ile görülür. Öncelikle sanat alanında resim, heykel gibi eserlerde kadın vücudu şekillenmiş, reform hareketleri sayesinde ise sosyal hayatta kadınlar ses duymaya başlamışlardır. Örneğin mal mülk edinme hakkını kazanırken sözleşme yapma serbestliğini de elde ederek artık bazı medeni hakları kullanmaya başlamışlardır. Ancak, Rönesans ve Reform hareketleri bile siyasi hakların kadınlara verilmesini sağlayamamıştır.⁴

Tarihte seçme ve seçilme hakkı feodalizmin yıkılması ile birlikte mülk sahibi erkeklere tanınan bir vatandaşlık hakkı olarak karşımıza çıkar. Fransız ihtilali sonrasında bu hak mülk sahibi olmayan erkeklere de tanınmıştır. Fransız İhtilali kadın hakları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Fransa'da kadın hakları Bildirgesi yayınlanmış, 1789'da krala sunulan bir dilekçe ile oy hakkı ve kendilerini temsil hakkı istemişlerdir. 1793 de aynı istek yenilense de kabul edilmemiştir. Fransız ihtilali sırasında kadınlar da çalışmış bu hak arayışı diğer Avrupa ülkelerini de etkilemiştir.⁵

Kadın ve kadın hakları konusunda en büyük ve köklü değişime endüstri devrimi sebep oldu. Buharın endüstride kullanılmaya başlanması ile kadın işgücü olarak fabrikalarda çalışmaya başladı . Böylece kadınlara da o zamana kadar verilmemiş bazı haklar tanındı.

20. yüzyıla gelindiğinde bazı feminist akımların da sayesinde Batı ülkelerinin birçoğunda kadınlara toplumsal ve siyasal anlamda eşit haklar getirildi. Kuzey Avrupa ülkelerinde (Finlandiya, İsveç, Norveç) kadınlar 1900 lü yıllardan itibaren siyasal hayata katılmaya başladılar. İngiltere'de

³ Alkan, s. 2.

⁴ Daver, s.122.

⁵ Erol, s. 148.

kadınlar 1. Dünya savaşı sonunda siyasi haklarını kazanırken, bu hareket daha sonra Amerika Birleşik devletlerinde kendini göstermiş ve Amerikan kadınları da 1919 yılında seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Kadınlara siyasi hakların tanınması toplumda siyasi katılımının sağlanması açısından temel teşkil etmektedir. Bu sayede kadınlar yukarıda sözünü ettiğimiz toplu tarafından biçilen rollerin dışına çıkarak kamusal alanda varlık gösterebilmiştir. Kamusal alanda kadınların varlığı ise anayasa ve uluslararası belgelerde yer alan eşitlik ilkesinin sağlanması açısından önem taşımaktadır.⁶

II-Eski Türklerde Kadının Siyasi Konumu

Eski Türklerden başlayarak Türk kadınının siyasi hakları nasıl kazandığını açıklamak gerekirse, elimizde bulunan yazılı ve sözlü kaynaklara dayanarak Orta Asya'da kadının erkekle her alanda eşit olduğunu söyleyebiliriz. Orhun Kitabelerinde hakanın karısının kocası ile birlikte Türk toplumunun başına indiği anlatılır. Türk hükümdarları yabancı elçileri kabul ettikleri zaman eşleri de resmi olarak kabulde hazır bulunur. M.S. 981'de Çin imparatorunun Güney Uygur hükümdarı Aslan Han a yolladığı elçinin kabulünde Hanın eşi ve çocukları da hazır bulunmuştur. Kadın aile içinde erkek ile eşit haklara sahipti. Bu devirde kadının kocası Hakan yanında devlet idaresine katıldığı hatta bazen devleti tek başına yönettiği bile olmuştur. Kadına Türkan veya Bilge Hatun sıfatları verilmiştir. Emirnameler fermanlar "**Hakan ve Hatun buyuruyor ki**" şeklinde çıkarılırdı.⁷ Yine tarihte ilk olarak Türk kadınlarının devlet başkanlığı yaptığını biliyoruz. Cengiz yasalarında senelik kurultaylarda kadınların da yer aldığı yazmaktadır. VII. yüzyılda, Uygur Hakanının annesi Uluğ Hatun, davalara bakıyor, anlaşmazlıkları çözüyordu. Ziya Gökalp eski Türk toplumlarında kadının durumunu "**eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemiş ve saygı göstermemiştir**" cümlesiyle özetlemiştir.⁸

⁶ Sancar-Üşür(1997),s. 1-2.

⁷ Kurnaz, s.102, Daver, s. 125.

⁸ Akyılmaz,s.13.

III-Osmanlı Devletinde Kadınların Siyasal Hakları

Türk kadınının siyasi hakları kazanması her ne kadar Cumhuriyetin ilanından sonra Meclis tarafından 1934 yılında seçme ve seçilme hakkının kadınlara verilmesi ile mümkün olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Tanzimatın ilanından sonra gelen süreçte verilen mücadele ve gelişimi çok önemlidir. Türkler 7 ile 11. yüzyıllar arasında kalan 400 yıllık bir süreç içinde İslamiyeti kabul etmişlerdir. Kuran'da kadının siyasi hakları konusunda açık bir hüküm yoktur. İslam hukukçularının bazıları kadının devlet başkanı olabileceği ve seçme seçilme hakkına sahip olduğu görüşünü savunurken, bazı İslam hukukçuları ise kadının seçme hakkına sahip olmakla beraber seçilme hakkına sahip olmadıklarını ileri sürmüşlerdir.⁹ Ancak Osmanlı toplumunda kadın kamusal hayatta boy göstermekten daha çok ev yaşamına doğru çekildi. İslami kuralların dar ve muhafazakar yorumları sonucunda eve kapanan kadın, hem sosyal yaşamdan, hem de bu yaşamdaki siyasi haklarını kullanma yetisinden mahrum kalmıştır. Oysa 1333'de İzmir'e gelen İbn-i Batuta Orhan Bey'in karsısı Nilüfer Hatunun huzurunda kabul edilmiş ve *"bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşırtan tutumlardan biri de erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden daha üstün sayılırlar"* şeklinde ki sözleriyle Türk kadınının 14. asırda yönetimdeki önemine değinmişti.

Tanzimat'a kadar olan dönemde çıkarılan bazı fermanlarla kadınların toplumsal yaşamlarına kısıtlamalar getirildiğini de görmekteyiz. Örneğin 1610 yılında kadınların erkeklerle aynı sandala binmeleri yasaklandı. 1603'te kaymakçı dükkanlarına girmeleri, 1787 de mesire yerlerine gitmeleri yine 1828 yılında ince kumaştan ferace giymeleri yasaklanmıştı.¹⁰ Bu örnekler kadınların hangi baskılar altında gelerek günümüzdeki statüsünü elde ettiğine ışık tutmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda kadın hakları ile ilk tartışmalar Tanzimat Fermanının ilanından sonra olmuştur. Aydınlar kadını toplum içinde

⁹ Cin, s. 59-60; Dikmen, s. 259-264.

¹⁰ İnan, s. 80; Onay, s. 25 vd.

etkili bir hale getirmek için özellikle eğitim konusu üzerinde durmuş¹¹ ve Avrupa’da kadına tanınan hakların Osmanlı kadınlarına da tanınması için çaba göstermişlerdir. Bu dönemde çıkarılan bazı gazete ve dergilerde kadının durumunun iyileştirilmesi ile ilgili yazılar yazmışlardır. Onlara göre İslamiyet Müslüman kadına Batıdakinden daha fazla hak vermiş olsa da toplumda kadına biçilen rollerin buna izin vermediği kabul edilmiştir. Bu dönemde aydınlar siyasal anlamda da kadını erkekle bir görmektedir. Özellikle Ziya Gökalp bu dönem kadın haklarının ileri savunucularından olup, kadına siyasi haklar tanınmasını en çok dile getirenlerden biridir. Muhafazakarlar kadının siyasi hayatta yer almasına karşı gelirken¹², Türk kadınının yerinin daha çok evi ve ailesi olduğu, bu nedenle toplumsal ve siyasal haklar verilmesinin henüz erken olduğu düşüncesindeydiler. Bu fikri savunan kadın yazarlardan biri olan Zehra, kadınların erkeklerle aynı işleri yaparlarsa komik duruma düşebileceğini şu sözleriyle dile getirmişti. **“.....mesela bir kadın Meclis-i Mebusan’ın siyasi müzakeratını veya boykotajın netaciyini tedkik etmemelidir. Gülünç olur. Avrupa memleketlerinin kanunlarını biri birine tatbik etmek ahkam çıkarmak bizim işimiz değildir. Türkçemizde bir darbı-ı mesel vardır. Elinin hamuruyla erkek işine karıştırıyor derler, bunu dedirtmemeliyiz.”**¹³

Osmanlı devletinde zaten Meşrutiyetin ilanına kadar temsil sistemi ve meclis yoktu. Siyasi egemenlik Osmanlı soyuna ait olduğundan egemenliği Osmanlı ulusu adına Osmanlı erkekleri kullanmıştır. 1876’da Meşrutiyetin ilanı ile ilk kez meclis oluşturulmuş ve mebusan meclisinin seçimi kanuni Esasiye göre (65. Maddesi) belirlenmişti. Buna göre, her 50.000 erkek için bir mebus seçilecekti. Yani, oy hakkı sadece erkeklerle tanınmış, servet ve vergi esaslı getirilmişti.¹⁴ Burada hemen belirtmek istediğim bir husus, nüfus sayımlarında sadece erkeklerin sayılması meselesidir. Toplumsal hayatta eve kapanan kadınlar sadece sosyal hayatta olmadıkları gibi resmi kayıtlara bile geçmiyordu. (Yani

¹¹ Kurnaz, s. 134.

¹² Kurnaz, s. 93,99, 101.

¹³ Kılıç-Denman, s. 164 dn:370.

¹⁴ Armağan(1976), s. 149 vd.; Tanör, s. 153.

kadınların seçme hakkı olmadığı gibi, seçilme hakları da hala yoktu.) Kadınların nüfus sayımlarında sayılmaları ilk olarak 1882 de olmuş. Bu yıla kadar kadınlar hiç sayılmamış. 1882 yılında kadınların sayılma nedeni ise, devletin mali krizde olması nedeniyle kaynakların kullanımı ve tüketiminde kadınların yerini de saptamak açısından idi.

Meşrutiyet döneminde kadınların sayısı 40'a ulaşan dergi ve gazete çıkardıklarını biliyoruz. Kadınlar da erkekler gibi basında seslerini duyurmaya ve gazeteler dergilerle haklarını aramaya başladılar. Bunlar arasında en çok tanınanlardan biri olan Terakki gazetesinde Batıdaki kadınların haklarından ve siyasi hak talep etmelerinden söz edilerek Osmanlı kadınlarının da artık bu talepte bulunmaları isteniyordu. Yapılan yayınlarda kadının toplumdaki yeri ve öneminden edebiyata, siyasi hak arayışından moda, ekonomik bağımsızlıktan tek eşliliğe varana kadar geniş bir yelpazede kadınlar aydınlatılmaya ve bilinçlendirilmeye çalışılıyordu.¹⁵

Özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra kadın dernekleri yayılarak toplumda bir kadın hareketi başlattılar. 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile İttihat ve Terakki partisinin kadını parti politikası içine almasıyla da kadınlar erkeklerle daha eşit olmak için mücadeleye girmişlerdi. Cevdet Paşa'nın kızı Emine Seniye, partinin çalışmalarında faal olarak görev almıştır. Artık kadınlar seçme ve seçilme hakkından da bahsetmeye başlamışlar ama aktif olarak henüz siyaset yapmamışlardır. (Bu dönemde Kadınlar Dünyası adındaki dergi batıda olan seçme ve seçilme hakkı ile ilgili tüm gelişmeleri Türk kadınlara duyurmuştur.)

İttihat ve Terakki partisinin politikası sayesinde dernek faaliyetlerinde bulunup, çalışma hayatına atılan kadınlar kurdukları dernekler aracılığıyla yardım amaçlı paralar toplayarak bu paraları daha çok kadınların eğitiminde ve kadın haklarını savunma yolunda kullanmışlardı. Bu dernekler yardım, eğitim, kültür amaçlı dernekler olabildiği gibi, içlerinde ülke savunmasına katkıda bulunan derneklerle siyasal partilerin kadın dernekleri de vardı. Bu derneklerden farklı olarak

¹⁵ Akyılmaz, s.87-89.

1913 yılında kurulan “**Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti**” (Osmanlı Kadınının Hakkını Savunma Derneği) kadınlar Dünyası adıyla yayınladığı dergide kadın sorunlarına değinerek Osmanlı kadınının toplumsal hayatta etkin rol oynaması için çaba göstermiştir. ¹⁶ Özellikle 1921 yılında kadınların seçme ve seçilme hakkını gündeme aldığını biliyoruz.

IV-Cumhuriyet Döneminde Yapılan Düzenlemeler

1920 lerin başında kadınların siyasi hak talepleri karşısında gazeteler kadınların bu siyasi çıkışlarını farklı ifadelerle dile getirirler. Gazetelerden biri kadınlar için şu ifadeyi kullanmıştı: “ **Bu asabi tabiatlı cinsi latifler kırmızı rujularıyla Meclise girseler seyretmek ne kadar da hoş olurdu.**”¹⁷ Kadınların seçime katılmalarına ilişkin yine dönemin gazetelerindeki bir başka yazıda: “**Hanımların siyasi hayata atılmaları,fırkalara girmeleri,mebus olmaları kadınlığa has müfrit şiddet ve heyecan ile siyasi münakaşalara girişmeleri hiç fena olmaz. Yalnız korkarız ki ilk mebus hanımın ilk işi, hain erkeklerin ipek kumaşlara, ipek çoraplara ve sair kadın tuvalet levazımına vazettikleri gümrük vergilerinin zalimane bularak Meclise bunların ilgasını teklif etmek olmasın?Mecliste sık sık moda etrafında münakaşalar cereyan eder. Hanımların balolarda smokin mi yoksa tuvalet mi giymelerinin daha uygun olacağına dair, mesela İstanbul mebusesi ile İzmir mebusesi arasındaki hararetli mücadeleyi bütün erkek mebusların merak ve tebessümle dinleyeceğine şüphe yoktur**” ¹⁸ gibi ifadeler içeren haberler yapılmıştı.

Kurtuluş savaşında erkeğin yanında cephede yer alarak toplumsal hayatta var olduğunu fiilen ispatlayan kadınlarımız için Atatürk sosyal ve siyasi hayatta hak ettiği yeri sağlayabilmek açısından bir çok reform gerçekleştirdi. Zaten Türk kadını da siyasal hakkını elde etmek amacıyla 16 Haziran 1923 yılında **Kadınlar Halk Fırkasını** kurmuştu. Partinin

¹⁶ Kurnaz, s.111-120.

¹⁷ Zihnioglu,s.163.

¹⁸ Zihnioglu,s. 177.

amacı kadının sosyal, ekonomik, siyasi haklarının sağlanmasıydı. Nezihe Muhittin'in başkanlığını yaptığı bu partinin dışında 1924 yılında "**Türk kadınlar Birliği**" adı altında, kadınları sosyal ve siyasal haklara sahip bir konuma getirmek amacıyla bir dernek kurulur. Türk Kadınlar Birliği daha sonra 1935 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile derneğin amacına ulaştığını söyleyip kendi kendini feshetmiştir.

Türk kadınlarına siyasî haklar tanınması konusu ilk defa 1923 yılında TBMM'de Milletvekili Seçimi Kanunu görüşülürken söz edilmiştir. Kanun tasarısına göre, her yirmi bin "**erkek nüfusa**" bir milletvekili seçilecektir. İşte bu nüfusa kadınlar da dahil edilsin mi, edilmesin mi tartışması yapılmıştı.¹⁹ 1924 anayasası hazırlanırken (13. Toplantıda) kadına seçme ve seçilme hakkı verilmeyeceği tartışmaya neden oldu. Meclis de 18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceği cümlesi tepkilere yol açmıştı. Celal Nuri bey bu yasaya göre her Türk deyiminden sadece erkeklerin anlaşılması gerektiğini söylemesi üzerine Recep Bey "**Kadınlar Türk değil mi beyefendi?**" sorusunu sorar, Celal Nuri Bey: — **Türk'tür.** Yanıtını verince Recep Bey: — **Mademki Türk dediniz, maddenin şümülü içinde Türk kadını da vardır.** .der. Bu arada Urfa Milletvekili Yahya Kemal Bey bir önerge vererek maddenin "**30 yaşını bitiren kadın ve erkek her Türk, milletvekili seçilmek salahiyetine sahiptir. Şeklinde açıklanmasının istiyorum.**Önerge red ediliyor ve red edilmiş alkışlarla karşılanması üzerine Recep Bey "**Kadına hak vermediniz bari alkışlamayınız.**" diye bağırır. 3 Nisan 1924 tarihinde Milletvekili seçim Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili kanun görüşmeleri sırasında milletvekilleri arasındaki tartışmalar son derece ilgi çekicidir. "**...Arkadaşlar "Bir nahiyede bulunan nüfuzu zükurdan her ikiyüz kişi için bir müntahibisani intihap olunur." Arkadaşlar, mübarek cihadımızın bu millete bıraktığı analar bugün erkeklerden fazladır. (Gürültüler, ayak patırtıları) ayaklarınızı vurmayınız beyefendiler, benim mukaddes analarımın, mukaddes bacularımın başına vuruyorsunuz ayağınızı!**

¹⁹ İnan, s. 98 vd.

İstirham ederim. Benim anam babamdan yüksektir. (Gürültüler , ayak patırtıları) Tekrar ediyorum. Analar cennetten bile yüksektirler. (Patırtılar ve gürültüler) Müsaade buyurun arkadaşlar analar bacılara intihab edilmek hakkını verin demiyorum. Fakat arkadaşlar, analarımı, bacularımı,..(Gürültüler) Hakikate tahammül edemeyen kulaklar... sözlerine Eskişehir milletvekili Emin Bey ***“Hilmi Bey! Millettin Hissiyatıyla oynama, Seriata hürmet ediniz”*** diyerek yanıt vermiştir.²⁰Tartışmalar sonrasında bile, kadınlar nüfustan sayılmamış, 1923 seçimlerine, cumhuriyetin ilanından sonra da 1927 ve 1931 seçimlerine katılmamışlardı.

1924 Anayasasında siyasî haklar açısından yine kadınla erkek eşit değildir. Milletvekili seçimine katılabilmek hakkı, 18 yaşını dolduran erkeklere ve milletvekili seçilmek hakkı 30 yaşını bitiren erkeklere tanınmıştır. Kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktur.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu ile tek ve laik, modern bir eğitim sistemi kurularak her iki cinsin eşit öğrenim olanaklarından yararlanması sağlandı. 4 Ekim 1926 da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile Türk kadınına asırlarca üzen çok karılı evlenmeye son verilmiş, kadın yeni medeni haklara sahip olmuştur. Laiklik ilkesinin kabulüyle Türk kadını üzerindeki toplum baskısı ve bazı değer yargıları kalkmıştır.

1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmıştır. 1933 yılında Köy Kanununun 20. ve 25. maddelerinde yapılan değişikliklerle kadınlara köyde muhtar ve ihtiyar kuruluna seçme ve seçilme hakkı verildi. Çinekarpuzlu nahiyesinin merkezi Dereköy’den ilk kadın muhtarımız Gül Hanım muhtar seçildi.²¹1934 yılında aydın bir kadın topluluğunun Türkiye Büyük Millet Meclisine kadar bir gösteri yürüyüşü yaparak bütün siyasî hakların kendilerine tanınmasını istemeleri

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi.(1961),28,s. 341.

²¹ Gül Hanım, İçişleri Bakanına yazdığı telgrafta *“çok derin saygı ve sonsuz bağlılıklarımınla Karpuzlu nahiyesi kadınlığının şükran ve tazim hislerini arz etmekte bahtiyarım.”* diyerek milli inkılaba ve bu kanunu uygulayan kanuna saygısını sunmuştur. Topçuoğlu, s. 13.

üzerine, o sırada çalışma odasında bulunan ATATÜRK "*Arkadaşlar, kadınlarımız Mecliste görev isteğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız*" direktifini verir. 5 Aralık 1934 günü 1924 Anayasasının 10 ve 11. Maddelerinde yapılan değişiklikler ile genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Buna göre kadın erkek 30 unu bitiren her vatandaş mebus seçilebilecek, 22 sini dolduran her Türk mebus seçebilecektir.²² 5 Aralık 1934'de kanun müzakereleri sırasında İsmet İnönü "*Yüce saylavlar, kadınların saylav seçmek ve saylav seçilmek hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz. Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri erkeklerle beraber, daima memleketin ve milletin mukadderatı söz ve tesir sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmuşsa, budun mukadderatı üzerinde kendini, tesirini göstere bilmişse, erkeklerle beraber karışık ve güç yurt işlerinde elele çalışabilmişse, işte o zaman Büyük Türk ulusu kudretiyle, medeniyetiyle bütün dünyayı kaplamıştır.*"²³ şeklindeki nutku toplumda kadınlar arasında büyük takdir toplamıştı. Atatürk bu hakkın kadınlara lütuf olarak verilmediğini, kadınların kurtuluş savaşında gösterdiği mücadele ile bu hakka zaten layık olduklarını ispat ettiklerini söylemiştir. "*Siyasal ve toplumsal hakların kadın tarafından kullanılmasının insanlığın saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim*" şeklindeki sözleri ATATÜRK'ün kadın hakları konusundaki düşüncelerini yansıtmaktadır.²⁴ 5 Aralık 1934 sonrası gazetelere baktığımızda manşetler şöyle: "*Türk kadını büyük sevinç içinde. Dünün süs kadını bugün ulus sayılabılır, Atatürkün yoldaşı*" Yine, mebus seçilmek hakkının kadınlara verilmesi üzerine Ankara'da halkevinde meclise saygı ve şükranlarını sunmak için kadınlar toplanmış ve Afet İnan'ın başkanlığını yaptığı bu toplantıda söz alan Tarih stajeri Sıdika adındaki genç kızın sözleri Türk kadınının duygularını özetlemektedir. "*Kadınlar, Türk Kadınları, Türk tarihi, Türk kadınlarının yüksek yerini belirten büyük bir eserdir. Son yüzyıllar, bu*

²² Armağan(2007), s. 43-44.

²³ 6 Aralık 1934 *Kurun (Vakit) Gazetesi* (Manşet).

²⁴ Sevim-Tural-Öztoprak.(2006), II, s. 147.

*hakikatı bizden gizlemek ister. Fakat hakikat gizlenir mi? Arkadaşlar kadının layık olmadığı derecede, haklarından mahkum oluşu cemiyet için geriliğin başlıca amilleri arasındadır. Cumhuriyet dönemi bu kötü hatıraların hepsini birden sildi. Biz, alınımız açık, Türk ırkının yüksek kabiliyetleri içinde, artık yerimizdeyiz.”*²⁵ Türk kadınlarının ilk oy kullanması 1935 yılında olmuştur. ²⁶18 kadın milletvekili TBMM nin % 4,5 oranına denk gelmektedir. Anayasa, yeni hazırlanan Medeni Kanun, Seçim yasaları sayesinde Türk kadını sosyal ve siyasi haklara dünyadaki birçok medeni ülkeden önce ulaşmıştır. İsviçre ve Fransa gibi medeni Avrupa ülkelerinde dahi kadınlar Türk kadınından sonra seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. Fransa da kadınlar 1944 yılında, Yunanistan’da 1952, İsviçre’de 1974 yılında seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşlardı.²⁷ 1934 yılında, dünya genelinde kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkının bulunduğu ülke sayısı 28 olduğu düşünülürse Türk kadınının ulu önder Atatürk sayesinde bu konuda aldığı yol görülecektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kadınların özel hayat denen ev yaşamından çıkarak, kamusal yaşamın fırsatlarından yararlanması özellikle eşit olarak insan haklarından ve vatandaşlık haklarından yararlanmaları 18. yüzyıl sonunda başlayıp, 20. yüzyılda hızlanarak gözle görülür sonuçlar vermiştir. Günümüzde insan haklarına ve kadın haklarına ilişkin belgelerde, kadınların erkeklerle eşit siyasi haklardan yararlanmaları öngörülürken, dünya devletlerinin büyük çoğunluğunun anayasalarında kadınların siyasi hakları güvence altına alınmıştır. İnsan hakları, devletlere sadece insan haklarını tanımak değil, aynı zamanda bu haklardan yararlanmayı sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapma görevini de getirir. Türkiye bu konuda yasal düzenlemeleri yapmıştır. Ancak anayasalarda yer almalarına karşın bazı haklardan kadınlar yeterince yararlanamamaktadır. Siyasi haklar da bunların başında gelmektedir.

²⁵ 7 Aralık 1934 *Kurun Gazetesi* (Manşet).

²⁶ Bozkurt, (2002), s. 36; Bozkurt (1996), 161 -162.

²⁷ Armağan (1979), s. 117.

Türk kadını, Orta Asyada geniş oranda siyasi haklarına sahip iken, İslamiyetin kabulünden sonra Özellikle Osmanlı Devletinde Tanzimat Dönemine kadar olan zaman diliminde siyasi haklar açısından geri plana itilmişti. Ancak Tanzimat döneminde başlayan ve Meşrutiyet döneminde ivme kazanan kadın hareketleri sayesinde Osmanlı kadını kadın hakları konusunda mücadeleler vermiş özellikle kurmuş oldukları kadın dernekleri ile bazı hak taleplerinde bulunmaya başlamıştı. Yukarıda da değindiğimiz gibi önceleri siyasi hak talebinden öte, kadınların eğitimi ve sosyal hayata kazandırılması şeklinde gelen talepler sonradan siyasi hak talebini de beraberinde getirmişti. Kadınlarımızın Osmanlı döneminde başlayan bu çalışmaları Cumhuriyet döneminde sonuçlarını vermiş, 1930 yılında yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını kazanırken 5 Aralık 1934 tarihinde milletvekili seçme ve seçilme hakkına da sahip olmuştu. Demokrasi ve eşitliğin sağlanması konusunda siyasi katılımı sağlayacak olan siyasi haklar, ulu önder Atatürk sayesinde Türk kadınına bir çok devlet kadınından bile önce tanınmıştır. Ancak kadınlarımızın bu hakkı etkin bir şekilde kullanıp kullanamadığı ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte birkaç değerlendirmede bulunmanın yerinde olacağı kanısındayız.

2010 yılı Dünya Ekonomik Forumunun yıllık raporuna göre²⁸ Türkiye siyasetteki eşitlikte dünyada 99. Sıradadır. Ruanda bu rapora göre % 56 oranıyla, bu konuda İskandinav ülkelerinin bile önünde yer alırken. 2. Sırada % 46 ile İsveç, 3. Sırada Kosta Rika bulunmaktadır. Yine rapora göre İskandinav ülkelerini ortalaması % 42, Avrupa ülkelerinin genel ortalaması ise % 20'dir. Türkiye ise % 9.1 ile Arap ülkelerinin dahi (Arap ülkelerinin ortalaması % 10) altında kalmaktadır. Kadınlarımıza siyasi hakların tanınmasından bu yana 76 yıl geçmesine rağmen siyasete ilgi duymaktan başlamak üzere, oy verme, siyasal örgütlere üye olma, temsilcilik gibi tüm siyasal etkinlik türlerinde kadınlarımızın kamusal etkinlikleri olması gereken düzeyde değildir. Siyasi eşitliğin hukuki çerçevesinin kurulmuş olması, değerler sistemi değişmedikçe tek başına etkili olamamaktadır. Türkiye özeline baktığımızda 1935'ten 2009'a

²⁸ Dünya Ekonomik Forumu 2010 Raporu için: www.weforum.org/docs/WEF-GlobalcompetitivesReport-2010-11.pdf.

kadar 9 174 erkek vekile karşın, 236 kadın vekil Meclise girebilmiş. Yani Cumhuriyet tarihi boyunca Meclisin sadece % 2,6 sını kadınlar oluşturmuştur.²⁹

Çağdaşı olan bir çok devlet kadınından önce seçme ve seçilme hakkını kazanan Türk kadınının siyasi haklarını kullanabilmeleri için siyasi fırsatların adil olarak yaratılması ve siyasal kaynakların kullanımında gerçek bir eşitlik içinde yararlanması gerekmektedir. İzlenecek kapsayıcı bir politika ile bir yandan ailede, eğitimde, çalışmada, iş hayatında yani toplumsal yaşamın her aşamasında eşitliğin sağlanması ve siyasetin sadece erkek işi olduğuna ilişkin değer yargılarının değişmesi sağlanabilir. Kadının devlet yönetiminde yer almadığı bir toplumda demokrasiden bahsedilemeyeceğinden Türk kadınının siyasal haklarını tam olarak kullanarak etkili siyasi katılımı amacımız olmalıdır.

²⁹ Sancar-Üşür(2008), s. 217-220. Ayrıca Kadınların Siyasi hakları Kullanması ile ilgili politikalar açısından bkz: Tekeli- Koray, (1991).

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, Gül.(2000).*İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*.Konya:Göksu Ofset Matbaa.
- Alkan, Türker.(1981). *Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu*. 100.Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Armağan, Servet (1976). *Memleketimizde ilk Parlamento Seçimleri*. Kanuni Esasının 100. Yılı Armağanı, (149-163). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:423.
- Armağan, Servet.(2007). *Modern Hukukta ve İslam Hukukunda Kadın Hakları Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım.
- Armağan, Servet.(1979).*Türk Esas Teşkilat Hukuku*.1. Kitap, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Bozkurt, Gülnihal. (1996). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Türk Kadınının Hukuki Durumu. *İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bozkurt, Gülnihal.(2002). Türk Kadınının Türk Medeni Kanunundan Önceki Hukuki Durumu. *Türk ve Alman Özel Hukukunda Kadın*.Ankara:Alman Kültür Merkezi.
- Cin, Halil.(1984). Elli Yıl Önceki Türk ve Dünya Kadınının Fiili ve Hukuki Durumu. 48-67.*Türk Kadınına Siyasi Hakların Tanınmasının 50. Yılı Uluslararası Konferansı*. Ankara:Kadın Dernekleri Federasyonu.
- Daver, Bülent.(1970). Kadınların Siyasal Hakları. *AÜSBFD*. 23, 121-130.
- Dikmen, Mehmet.(1981),*İslamda Kadın Hakları*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Dünya Ekonomik Forumu Raporu, www.weforum.org/docs/WEF-GlobalcompetitivesReport-2010-11.pdf.

- Erol, Burçin.(1996). Tanzimattan Cumhuriyete Türk ve Batı Kadını. Kastamonu'da İlk kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- İnan, Afet.(1968). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kılıç-Denman, Fatma.(2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*.(1.bası).İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Kurnaz, Şefika. (1992).*Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*.Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurun Gazetesi 6 ve 7 Aralık 1934 tarihli.(Milli Kütüphane Mikrofilm Bölümü Bant Kayıtları).
- Onay, Perihan.(1968).*Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sancar-Üşür, Serpil(Temmuz 2008). *Türkiyede Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, "KadınErkek Eşitsizliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellenmesi*. Ankara: Tüsiad, Kagider .
- Sancar-Üşür, Serpil.(1997).*Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*. Ankara: T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Sevim, Ali- Tural, M.Akif- Öztoprak, İzzet. (2006) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tanör, Bülent.(2002). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*.(9. Bası).İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi(1961).(2. Bası).28.Ankara: TBMM Matbaası.
- Tekeli, Şirin- Koray, Meryem.(1991). *Devlet-Kadın-Siyaset*. Ankara: TÜSES.

Topçuoğlu, Orhan.(1984). *Cumhuriyet Döneminde Olaylarda ve Mesleklerde Basınımızda Yeralan İlk Kadınlar*. Ankara.

Zihnioğlu, Yaprak.(2003).*Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası,Kadın Birliği*, İstanbul:2003 Ekim.